

MIECZYŚLAW HAFTKA

GRODZISKO W WAĆMIERKU, GM. TCZEW

Grodzisko położone jest na południowym krańcu niewielkiego półwyspu dawnego jeziora¹, w odległości około 1100 m na południowy wschód od Waćmierka, około 1,2 km na południowy zachód od wsi Gniszewo i około 600 m na południe od szosy Chojnice — Malbork. Rzeźba okolicznego terenu jest urozmaicona. Od północy i zachodu rozciągają się szerokie pasma wysoko wypiętrzonych, gliniastych wzgórz, osiągających wysokość od 65 do 83 m n.p.m. Tworzą one wraz z licznymi, małymi jeziorami i bagnami typowy krajobraz moreny polodowcowej. Od południa i wschodu rozciąga się lekko pofałdowana płaszczyna (45—56 m n.p.m.), zajęta głównie przez gleby lekkie, piaszczyste, miejscami nawet dziś nieprzydatne rolniczo. Przestrzeń między wyróżnionymi formami geomorfologicznymi zajmuje obszerna dolina (48 m n.p.m.), pierwotnie wypełniona jeziorem (por. ryc. 1).

Topografia najbliższego otoczenia grodu w okresie jego funkcjonowania, jak wykazały obserwacje, stwarzała dogodne warunki obronne. Płaski, nisko położony półwysp mógł okresowo stanowić wyspę, ponieważ około 100 m na północ od grodziska znajduje się wąskie, nieznaczne obniżenie terenu.

Grodzisko nizinne, owalne, o wymiarach 80×70 m, ma bardzo dobrze zachowany wał obronny². Jego wymiary wahają się od 25 do 30 m szerokości u podstawy i dochodzą do 3,5 m wysokości względnej w odniesieniu do majdanu, w stosunku zaś do otaczającego terenu, zwłaszcza od wschodu, południa i zachodu, do 5 m (por. ryc. 2, 3)³.

Grodzisko znane jest w literaturze XIX- i XX-wiecznej⁴, lecz poza

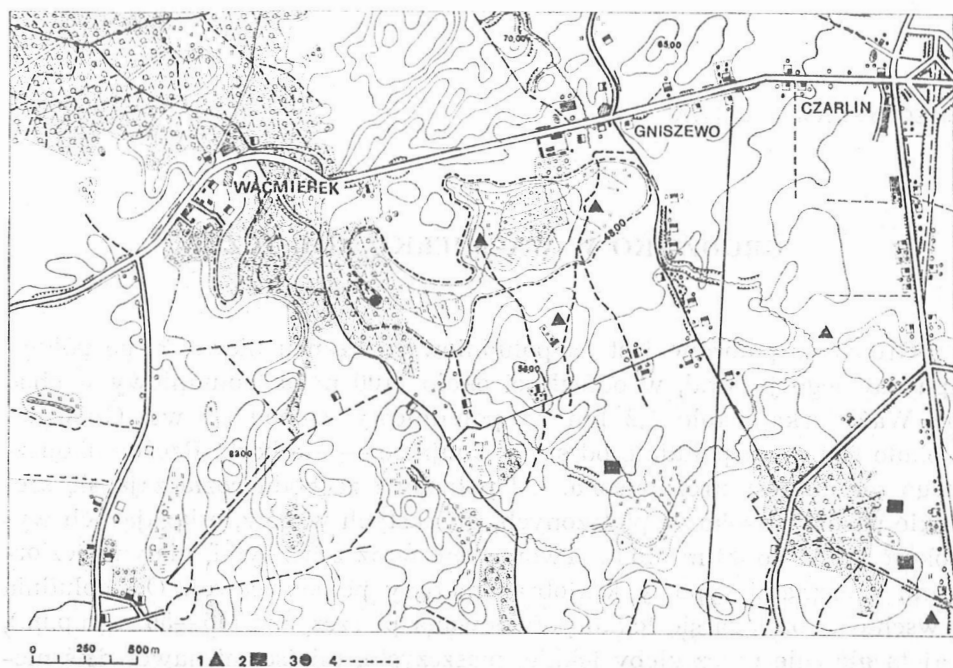
¹ Zostało ono osuszone w 2 połowie XIX w., gdyż jeszcze w 1860 r. istniało we wsi Gniszewo jezioro, którego zarys obecnie wyznaczają bagna i łąki, por. F. Maull, *Karte Weichsel — Nogat Niederung*, Berlin 1860.

² Grodzisko w Waćmierku zostało wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa gdańskiego pod numerem 25/1963. 1368!

³ Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska wykonał w 1977 r. doc. dr inż. J. Fellmann z Warszawy.

⁴ A. Lissauer, *Die praehistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen*,

obserwacjami powierzchniowymi, zdjęciem lotniczym⁵ do 1980 r. nie prowadzono badań⁶.

Ryc. 1. Waćmierk, gm. Tczew. Położenie grodziska na tle topografii terenu i wczesnośredniowiecznej sieci osadniczej.

Legenda: 1 — osady; 2 — ślady osadnictwa, 3 — grodzisko; 4 — przypuszczalny zasięg jeziora

Fig. 1. Waćmierk, Tczew parish. Situation of the fortified settlement ruins, against the background of the topography of the terrain and Early Mediaeval settlement network.

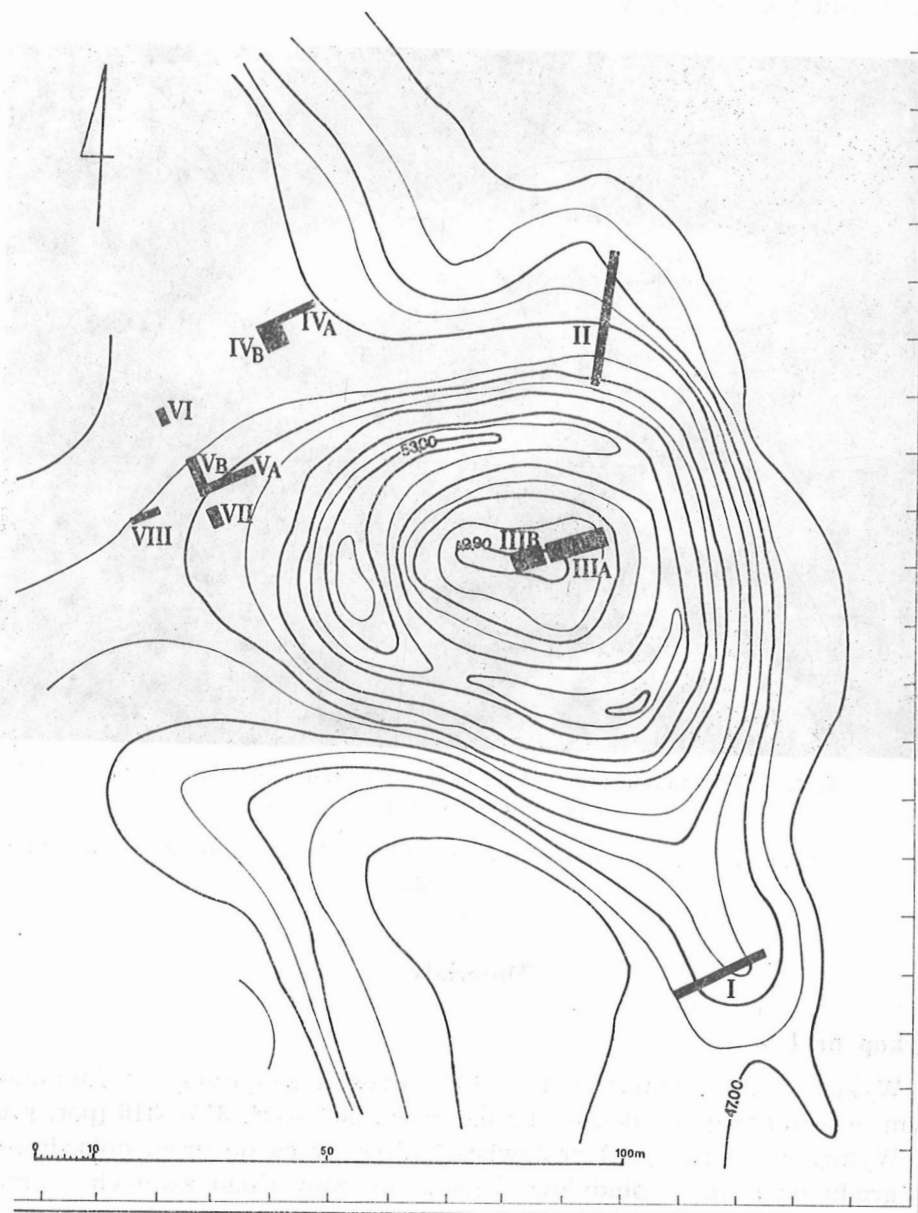
Legend: 1 — settlements; 2 — traces of settlement; 3 — ruins of the fortified settlement; 4 — assumed reach of lake

Leipzig 1887, s. 193; A. Behla, *Die vorgeschichtlichen Rundwalle im östlichen Deutschland*, Berlin 1888, s. 190–191; W. Łęga, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń 1930, s. 359; L. J. Łuka, *Wierzenia pogańskie na Pomorzu Wschodnim w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, Gdańsk 1973, s. 76–77; E. Choińska, *Stan i potrzeby badań archeologicznych nad osadnictwem na zachodnim brzegu dolnej Wisły we wczesnym średniowieczu*, „Pomorania Antiqua”, t. 6, 1975, s. 151–192; L. J. Łuka, *Ziemia gdańska w okresie wczesnośredniowiecznym (VII — połowy X w.)*, (w:) *Historia Gdańska*, t. I: *Do roku 1454*, pod red. E. Cieślaka, Gdańsk 1978, s. 67; M. Haftka, *Sprawozdanie z badań sondażowych na grodzisku w Waćmierku*, (w:) *Informator archeologiczny. Badania 1980*, Warszawa 1981, s. 175–176; tenże, *Badania sondażowe na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Waćmierku, gm. Tczew*, (w:) *IX Sesja Pomorzoznawcza*, Gdańsk 1984, s. 78–83.

⁵ Zdjęcie lotnicze wykonał A. Preyss.

⁶ W ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski najbliższą okolicę grodziska penetrował w 1979 r. M. Haftka, odkrywając szereg nowych stanowisk archeologicznych.

Prace sondażowe w ramach działalności naukowej Muzeum Archeologicznego prowadziłem w 1980 r.⁷ Ogółem wytyczono 8 wykopów (por. ryc. 2). Dokumentacja naukowa: dziennik badań, inwentarz polowy za-

Ryc. 2. Waćmierk, gm. Tczew. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska.

Fig. 2. Waćmierk, Tczew parish. Location-height plan of the ruins.

⁷ Badania konsultował doc. dr L. J. Łuka.

bytków, inwentarze rysunków polowych i zdjęć fotograficznych oraz plan warstwicowy znajduje się w archiwum, zabytki zaś zostały wpisane do księgi muzealiów Działu Średniowiecza Muzeum Archeologicznego w Gdańsku pod nr 248/1980 r.

Ryc. 3. Waćmerek, gm. Tczew. Widok na grodzisko z lotu ptaka od południowego wschodu.

Fig. 3. Waćmerek, Tczew parish. Birds eye view of the ruins of the old town from the SE.

Materiały

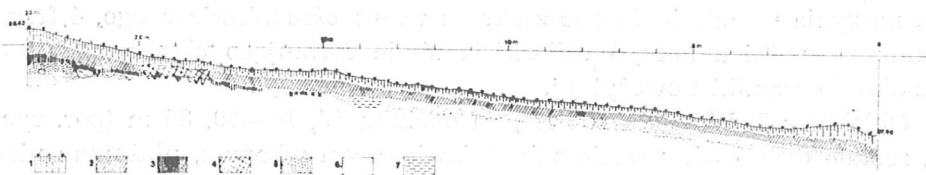
Wykop nr 1

Wykop nr 1 o wymiarach $1 \times 16,75$ m został wytyczony na południowym przyczółku grodziska, w obrębie arów: 303—304, 315—316 (por. ryc. 2). Wykop nie potwierdził postawionej hipotezy co do drogi dojazdowej do grodu od strony południowej, gdyż nie zauważono żadnych śladów działalności człowieka.

Wykop nr 2

Wykop nr 2 o wymiarach 1×23 m został wytyczony na północnym przedpołu grodziska (ary: 86, 106, 127) i przecinał na linii północ—połu-

dnie niewielką tarasę rozciągającą się wokół obiektu, od brzegu obecnego bagna aż po rozsypisko wału obronnego. Tarasa nadzalewowa regularnie opada w kierunku północnym. Różnica poziomu powierzchni wykopu nr 2 wynosiła 2,48 m (por. ryc. 2, 4).

Ryc. 4. Wącmierek, gm. Tczew. Wykop nr 2.

Legenda: Profil zachodni: 1 — humus, darni na szarobrazowej, lekko gliniastej ziemi; 2 — warstwa II, brązowa, pulchna ziemia przemieszana z grudkami polepy, drobnymi węglami drzewnymi i soczewkami piasku — górna partia rozsypiska wału obronnego — obiekt nr 1; 3 — warstwa III, pulchna, piaszczysta ziemia zawierająca dużą ilość węgla drzewnych i drobnych kamieni — ślady intensywnej spalenizny pochodzą z momentu zniszczenia obiektu nr 1; 4 — zarys średniowiecznej półziemianki ze śladami po rozłożonych słupach, obiekt nr 2; 5 — warstwa IV, szarozółty piasek zawierający spalone konstrukcje drewniane wału oraz duże kamienie; 6 — warstwa V, żółty piasek z soczewkami gliny — calej; 7 — ślady rozłożonych korzeni wikliny (obiekt nr 3) — przypuszczalny poziom wody w jeziorze we wczesnym średniowieczu

Fig. 4. Wącmierek, Tczew parish. Excavation No. 2. Western profile:

Legend: 1 — humus, turf on grey-brown, slightly clayey soil; 2 — layer II, light, brown soil mixed with lumps of pugging, small pieces of charcoal and foci of sand — the upper part of the defensive rampart — object No. 1; 3 — layer III, light, sandy soil containing a large quantity of charcoal and small stones — traces of intensive scorching originate from the time of the destruction of object No. 1; 4 — outline of Mediaeval semi-dugout with traces of decomposed posts, object No. 2; 5 — layer IV, grey-yellow sand containing the burnt wooden structures of the rampart and large stones; 6 — layer V, yellow sand with foci of clay-rock-bed; 7 — traces of decomposed reed roots (object No. 3) — probably level of water in the lake in the Early Middle Ages

Warstwa 1

Warstwę stanowił współczesny humus w postaci darni i szarobrazowej, nieco gliniastej ziemi. Warstwa zalegała regularnie, zgodnie z ukształtowaniem powierzchni.

Inwentarz warstwy: brak zabytków.

Warstwa II

Występowała w postaci brązowej, pulchnej ziemi, przemieszanej z grudkami polepy, drobnymi węglami drzewnymi i soczewkami piasku. Układ warstwy regularny. Miąższość około 30 cm. W jej obrębie uchwyciono dwa obiekty: rozsypisko wału obronnego — obiekt nr 1 i relikty średniowiecznej półziemianki — obiekt nr 2. Na odcinku 16—23 m uchwyci-

cono wyraźnie czytelne rozsypisko wału. Na tej przestrzeni występowały w znacznym zagęszczeniu ślady spalenizny i rozrzucone kamienie⁸. Warstwa II powstała po zburzeniu grodu, w trakcie długotrwałego procesu rozmywania, rozsypywania się wału obronnego.

Inwentarz warstwy: 10 fragmentów ceramiki, w tym 1 fragment brzusca naczynia ręcznie lepienego z okresu wczesnośredniowiecznego, 4 fragmenty ceramiki z naczyń całkowicie silnie formująco obtaczanych i 5 ułamków ceramiki nowożytniej.

Obiekt nr 2. Warstwa II i III, na odcinku 18, 10—19, 85 m (por. ryc. 4), została całkowicie przecięta średniowiecznym wkopem, ułożonym nieco skośnie względem linii wału obronnego. W profilu zachodnim, na przestrzeni 1,7 m, udało się uchwycić 8 śladów po rozłożonych drewnianych słupach. Ich wymiary były zróżnicowane: średnice od 8 do 12 cm, głębokość do 25 cm. Wkop, który można wiązać z bliżej nie rozpoznanym obiektem typu półziemianki, nie zawierał wyraźnie czytelnej warstwy kulturowej. W jego obrębie ziemia była bardziej przemieszana i miała nieco jaśniejszy odcień od reszty warstwy II. Natomiast na tle żółtoszarego piasku (warstwa IV) w zasięgu obiektu nr 2 zaobserwowano cieniutką warstewkę kulturową zalegającą na pierwotnym humusie.

Inwentarz obiektu nr 2: w obrębie obiektu, tuż przy zachodnim profilu, na głębokości około 45 cm od powierzchni ziemi (49,02 m n.p.m.) znaleziono 1 fragment dna niewielkiego naczynia, silnie formująco obtaczanego i wypalonego w atmosferze redukcyjnej. Chronologia obiektu: XIII—XIV w.

Warstwa III

Warstwa intensywnej spalenizny, którą należy wiązać z momentem zniszczenia, spalenia konstrukcji obronnych grodu, wystąpiła na odcinku 16,70—23,0 m. Układ warstwy regularny, bardziej poziomy. Miąższość zróżnicowana od 13 do 25 cm. W warstwie wystąpiła duża ilość drobnych węgli drzewnych i luźno rozrzuconych kamieni polnych. Warstwa III została także przecięta obiektem nr 2.

Inwentarz warstwy III: brak materiału zabytkowego.

Warstwa IV

Obiekt nr 1 — rozsypisko wału obronnego. Żółtoszary piasek z nieznaczną domieszką bardzo drobnych węgli drzewnych i szarej ziemi zalegał regularnie na odcinku od 12 do 23 m. Warstwa przypuszczalnie stanowiła pierwotny humus z okresu budowy i eksploatacji grodu. W obrębie 20. metra odkryto 8 śladów po spalonych słupkach o średnicy od 5 do 8 cm, ułożonych prawie na jednej linii na bezpośrednim przedpolu wału

⁸ Obiekt nr 1 zostanie omówiony przy opisie warstwy III i IV.

obronnego. Pomiędzy pionowymi konstrukcjami zauważono szereg drobnych śladów po spalonych bierwionach, którym od wnętrza wału towarzyszyły duże kamienie (por. ryc. 4).

Inwentarz warstwy: brak materiału zabytkowego.

Obiekt nr 3 — naturalny falochron. Na przestrzeni jednego metra, pomiędzy 15—16 m, zarejestrowano ślady po rozłożonych korzeniach wikliny. Wyznaczały one przypuszczalnie maksymalny poziom wody, który w okresie funkcjonowania grodu mógł wynosić $\pm 48,80$ m n.p.m. Bezpośrednio na północ (w kierunku brzegu jeziora) teren nieznacznie opadał i zauważono tam ślady gliniastych namulów oraz grubego żwiru.

Inwentarz obiektu nr 3: brak materiału zabytkowego.

Warstwa V

Poniżej, w całym wykopie, zalegał żółty piasek z soczewkami surowej gliny, który zakwalifikowano jako calec.

Wykop nr 3, działka A

Wykop nr 3, działka A o wymiarach 3×10 m, został wytyczony na majdanie grodziska, w obrębie arów: 188—198. Działka B o wymiarach 2×5 m przylegała bezpośrednio do działki A (ary: 188, 209) z zachowaniem metrowego świadka (por. ryc. 2). Zamierzonym celem badawczym wykopu było wycinkowe rozpoznanie wewnętrznej zabudowy grodu.

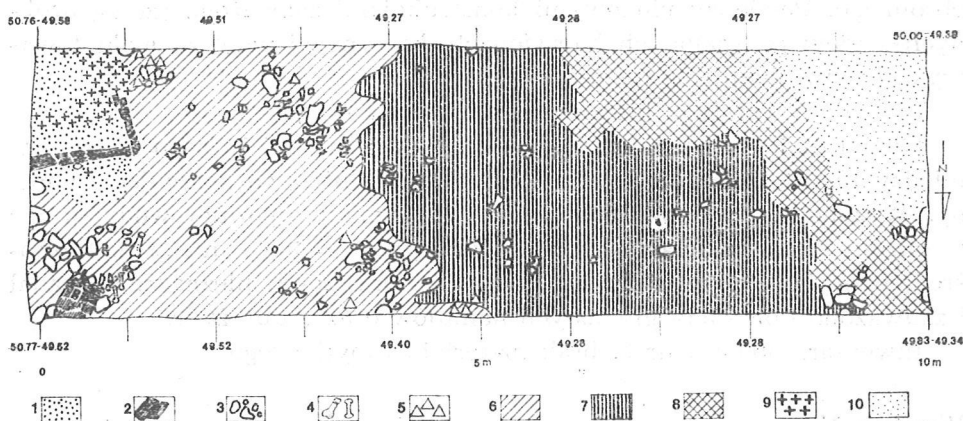
Warstwa I

Obiekt nr 1 — wał obronny. Warstwa I w postaci współczesnego humusu zalegającego na szaropopielatej, pulchnej, piaszczystej ziemi, miała przeciętną miąższość około 30 cm i opadała w kierunku zachodnim, zgodnie z ukształtowaniem powierzchni rozsypiska wału obronnego. Różnica poziomu powierzchni w obrębie wykopu wynosiła około 1 m (por. ryc. 5). W partii przywałowej występowały nieliczne grudki polepy i materiał archeologiczny.

Inwentarz warstwy: 11 drobnych, mało charakterystycznych fragmentów ceramiki całkowicie obtaczanej.

Warstwa II

Obiekt nr 1. Warstwę II, będącą w górnej partii rozsypiskiem wału obronnego, uchwycono na odcinku 0—6 m. Składała się ona z kilku wyróżnionych w układzie stratygraficznym pod względem barwy i zawartości geologicznej oraz zabytkowej warstewek, które oznaczono kolejno literami od a do c. Warstwę II w głównej mierze tworzyła czarnoszara ziemia, w której występowały stosunkowo licznie drobne węgle drzewne, fragmentarycznie zachowane, krótkie odcinki spalonych, drewnianych

Ryc. 5. Waćmieriek, gm. Tczew. Wykop nr 3, działka A. Rzut poziomy relikwów wewnętrznej partii wału obronnego (obiekt nr 1), domostwa (obiekt nr 5) i średniowiecznego wkopu (obiekt nr 4).

Legenda: 1 — warstwa IIc, żółty, jednolity piasek — wypełnik skrzyni wału; 2 — ciągi spalonych konstrukcji wału; 3 — kamienie; 4 — kości zwierzęce; 5 — skupiska ceramiki; 6 — warstwa IIb, ciemnobrązowa, przemieszana ziemia; 7 — warstwa III, ciemnobrązowa, piaszczysta ziemia z dużą ilością płatów polepy, zasięg obiektu nr 5; 8 — średniowieczny wkop; 9 — skupisko węgla drzewnych; 10 — żółty, jednolity piasek, calej

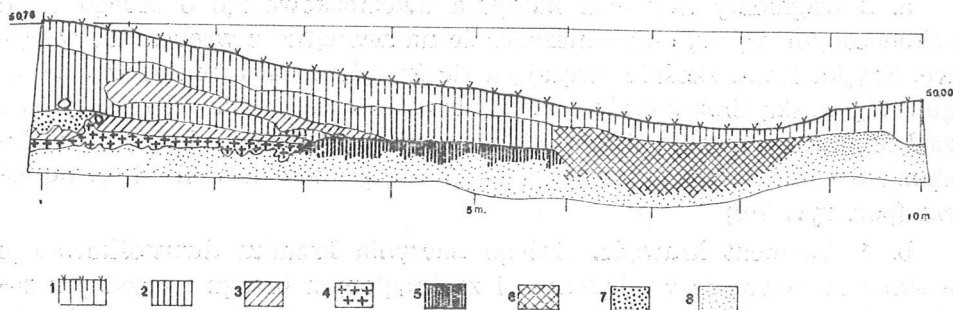
Fig. 5. Waćmieriek, Tczew parish. Excavation No. 3, plot A. Horizontal projection of relicts of the internal part of the fortified rampart (object No. 1), homesteads (object No. 5) and Mediaeval excavation (object No. 4).

Legend: 1 — layer IIc, yellow, uniform sand — filling of rampart casing; 2 — series of burnt rampart structures; 3 — stones; 4 — animal bones; 5 — concentrations of pottery; 6 — layer IIb, dark brown, mixed soils; 7 — layer III, dark brown, sandy soil with numerous patches of pugging, range of object No. 5; 8 — Mediaeval excavation; 9 — concentration of charcoal; 10 — yellow sand, rock-bed

konstrukcji, ślady po słupach, skupiska kamieni i grudki polepy. Licznie też wystąpiły fragmenty ceramiki, głównie w skupiskach (por. ryc. 5, 6). W tej warstwie, poniżej warstewki IIa, na głębokości 49,72 m n.p.m., znaleziono jedyny metalowy zabytek, tj. fragment brązowej sprzączki do pasa pochodzenia bałtyjskiego. Górna część warstwy, łącznie z dużą soczewką (warstwa IIa) ciemnobrązowej ziemi, zawierającej dużą ilość przepalonych na kolor ciemnobrązowy bryłek polepy, opadała w kierunku majdanu i na odcinku 3—6 m przykrywała warstwę III — osadniczą. Natomiast warstewki IIb i IIc miały układ poziomy i łącznie z warstwą IV wyznaczały najdalszy zasięg konstrukcji wału obronnego, które sięgały na odległość 3—4 m wytyczonego wykopu.

Warstwa IIb, uchwycona na odcinku 0—3 m, miała analogiczny skład i barwę jak warstewka IIa i zawierała bardzo dużą ilość rozsypanych kamieni, brył polepy, węgla drzewnych, fragmentów spalonych konstrukcji, a także ślady po zwęglonych słupach. W obrębie tej warstewki, na poziomie około 49,51 m n.p.m., odkryto kilka skupisk ceramiki, które ponume-

rowano w obrębie warstw mechanicznych. Natomiast warstwa IIc wystąpiła wyłącznie na przestrzeni 1. metra w postaci żółtego piasku, nieznacznie przemieszanego i ograniczonego od zachodu kilkuwarstwową spaloną konstrukcją wału, tworzącą wyraźnie skrzynię umocnioną słupami.

Ryc. 6. Waćmierk, gm. Tczew. Wykop nr 3, działka A. Profil południowy.

Legenda: 1 — humus, darni na szaropopielatej, piaszczystej ziemi; 2 — warstwa II, czarnoszara ziemia zawierająca spalone, drewniane konstrukcje, bryłki polepy i kamienie — górna partia rozsypiska wału; 3 — warstwa IIa i IIb, ciemnobrązowa ziemia z dużą ilością bryłek polepy; 4 — warstwa IV, czarna, piaszczysta ziemia z soczewkami żółtego piasku i rozłożonymi konstrukcjami wału obronnego; 5 — warstwa III, ciemnobrązowa, piaszczysta ziemia z dużą ilością płatów polepy, warstwa osadnicza — zasięg obiektu nr 5; 6 — średniowieczny wkop, obiekt nr 4; 7 — warstwa IIc, przemieszany z węglami drewnymi żółty piasek ograniczony od zachodu kilkuwarstwową, spaloną konstrukcją skrzyni wału; 8 — warstwa V, jednolity, żółty piasek całkowity

Fig. 6. Waćmierk, Tczew parish. Excavation No. 3, plot A, southern profile.

Legend: 1 — humus, turf on ash-grey sandy soil; 2 — layer II, black-grey soil containing burnt, wooden structures, lumps of pugging and stones — upper part of rampart rubble; 3 — layers IIa and IIb, dark-brown soil with numerous lumps of pugging; 4 — layer IV, black, sandy soil with foci of yellow sand and decayed structures of the rampart; 5 — layer III, dark-brown, sandy soil with numerous patches of pugging, settlement layer — range of object No. 5; 6 — Mediaeval excavation, object No. 4; 7 — layer IIc, yellow sand mixed with charcoal, confined from the west by several layers of burnt structures of the rampart casing; 8 — layer V, homogeneous yellow rock-bed sand

Inwentarz warstwy II: 93 fragmenty ceramiki, w tym 7 ułamków naczynia ręcznie lepionego, górą lekko obtaczanego, charakteryzujących się słabym wypałem, szarobrazową barwą, dwukolorowym przełomem ścianki i niewielką ilością gruboziarnistej domieszki piasku i tłuczni. Fragmenty pochodzą ze środkowej partii naczynia, przypuszczalnie dwustożkowatego o ostrym załomie brzuśca, zdobionego pasmem pionowych i poziomych nakłuc oraz ornamentem kwadratowego stempelka. Grubość ścianek nie przekracza 0,8 cm. Pozostałe fragmenty pochodzą z naczyń całkowicie obtaczanych. Ceramika tej grupy ma kolor szary i szarobrazowy i jest mocno wypalona. Przełomy ścianek o grubości od 0,6 do 1,0 cm, jedno- lub dwubarwne, zawierają średnią i dużą ilość domieszki piasku i drobnego tłuczni. W zdobnictwie przeważa motyw linii dookołnych i linii spiralnej, występującej niekiedy w kompozycji ze skośnymi nacię-

ciami, prymitywną linią falistą i ornamentem stempelkowym w kształcie litery „V” ułożonej poziomo lub pionowo.

W tej grupie wystąpiło kilka fragmentów krawędzi naczyń baniastych i dwustożkowatych:

a. 2 fragmenty krawędzi naczynia dwustożkowatego o brzegu ostro zakończonym, wychylonym nieznacznie na zewnątrz, z wrębem na pokrywę. Szyjka lekko skośnie zwężająca się ku górze, ornamentowana nieregularną, wąską linią spiralną. Załom brzuśca ostry, umieszczony wysoko, zaakcentowany owalną listwą zdobioną nieregularnymi, skośnymi nacięciami. Średnica wylewu naczynia — 17 cm, grubość ścianki od 0,4 do 0,6 cm (por. ryc. 7e);

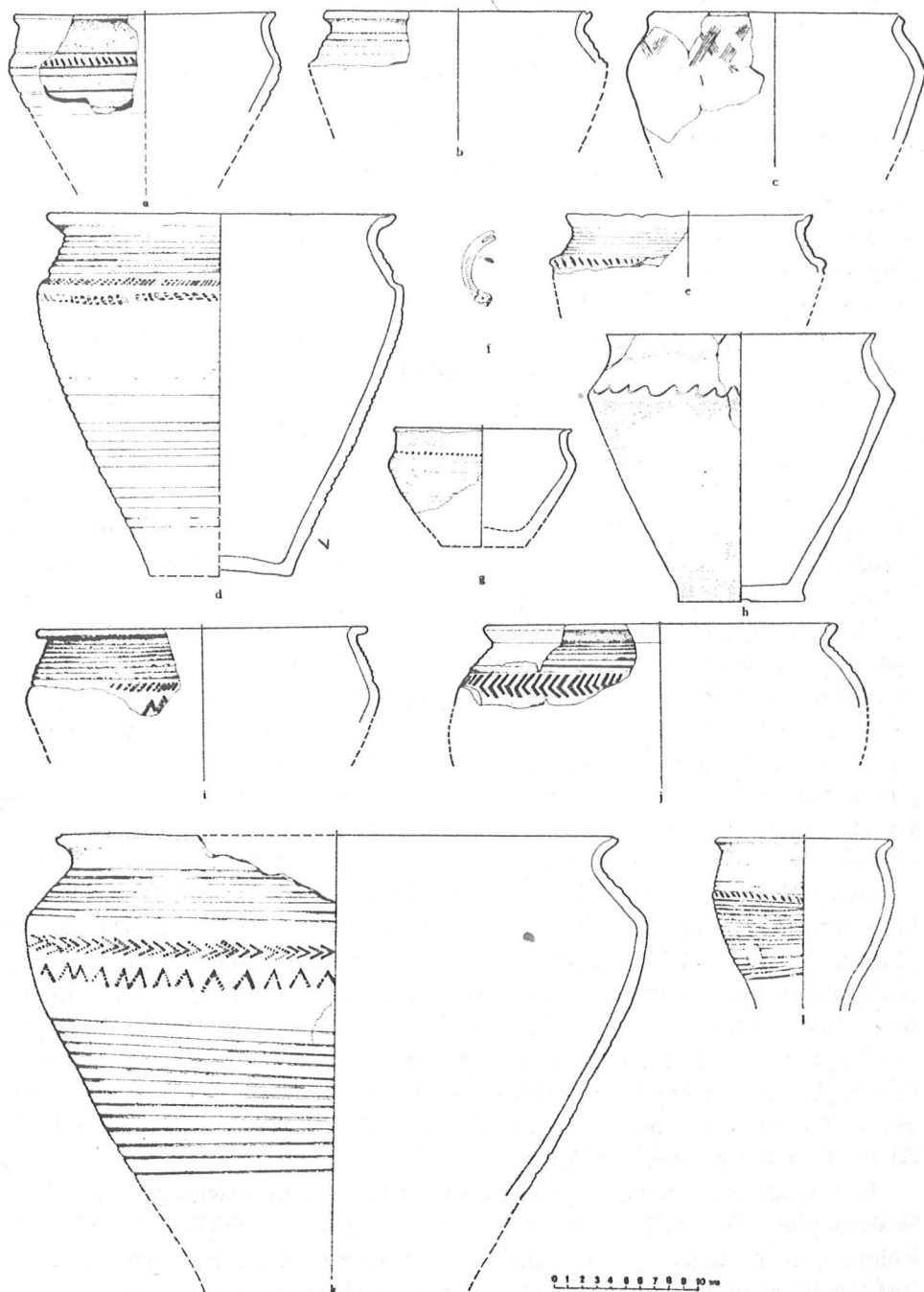
b. 1 fragment krawędzi dużego naczynia kształtu dwustożkowatego o silnie na zewnątrz wychylonym i zaokrąglonym brzegu i łagodnym załomie brzuśca. Szyjka zwężająca się ku górze, pokryta gęsto ułożonym żłobkiem dookolnym. Załom brzuśca zaakcentowany delikatną listwą zdobioną ornamentem stempelkowym. Poniżej nieregularne pasmo odwróconych literek „V”, wykonanych także stempelkiem. Średnica wylewu 23 cm. Grubość ścianki zawierającej dużą ilość domieszki grubego piasku i tłucznia wynosi od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 7i);

c. 3 ułamki pochodzące z górnej partii dużego baniastego naczynia o profilowanym, lekko zaokrąglonym i na zewnątrz wychylonym brzegu. Brzusiec lekko wydęty, bogato ornamentowany kompozycją linii poziomych z pasmem nieregularnej jodełki (literek „V”) ułożonej poziomo. Średnica wylewu 24 cm. Grubość ścianki, zawierającej grubą domieszkę piasku, wynosi od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 7j).

Połówka brązowej sprzączki podkowiastej została znaleziona także w obrębie warstwy II (lokalizacja: N — 1,34, E — 1,11, gł. 49,72 m n.p.m., tj. około 83 cm od powierzchni ziemi. Sprzączka została wykonana z brązowej taśmy o przekroju zbliżonym do soczewkowatego. Powierzchnia zdobiona odcinkowym ornamentem drobnych rombów, który rozpoczynało wytłoczone kółeczko. Na końcu, bardziej w tym miejscu spłaszczonej taśmy, dolutowano czworoboczną (sześcienną) główkę z pościnanymi narożnikami. Utworzono w ten sposób nieregularną, wielopłaszczyznową bryłkę. Powierzchnia główki w kształcie rombu jest ozdobiona małym, delikatnie wytłoczonym kółeczkiem (por. ryc. 7f).

Oprócz wyżej opisanych zabytków z warstwy pozyskano około 2 cm³ spalonych nasion, drobne węgle drzewne, bryłki polepy i 1 przepalony odlupek krzemienisty.

Inwentarz warstwy IIa: 4 fragmenty ceramiki całkowicie obtaczanej, dobrze wypalanej na kolor szary i szarobrazowy. Przełomy ścianek jednobarwne z domieszką średnioziarnistego tłucznia i piasku. Wszystkie ułamki zdobione ornamentem żłobka dookolnego i stempelkiem. Grubość ścianek od 0,6 do 0,9 cm.

Ryc. 7. Waćmerek, gm. Tczew. Wykop nr 3, działka A. Zabytki z warstw:
II (e, f, i, j), IIb (c, d, g, h), III (a, b), IV (k, l).

Fig. 7. Waćmerek, Tczew parish. Excavation No. 3, plot A. Artifacts from layers:
II — (e, f, i, j), IIb (c, d, g, h), III (a, b), IV (k, l).

Inwentarz warstwy IIb: 129 ułamków ceramiki, w tym 18 fragmentów pochodzących z naczyń ręcznie lepionych, górą lekko formująco obtaczanych:

a. 2 ułamki pochodzące z naczynia dwustożkowatego o ostrym załomie brzuśca. Brzeg nieznacznie na zewnątrz wychylony, lekko skośnie ścięty. Wypał słaby. Barwa szarobrazowa. Przełom ścianki jednolity, z domieszką gruboziarnistego piasku. Górna partia, powyżej załomu brzuśca, zdobiona pasmami krzyżujących się linii. Wymiary: średnica wylewu — 17 cm, grubość ścianki — 0,7 cm (por. ryc. 7c);

b. 12 fragmentów naczynia dwustożkowatego, ręcznie lepionego. Brzeg lekko na zewnątrz wychylony, zaokrąglony. Załom brzuśca ostry, wysoko umieszczony. Dno płaskie, wyraźnie wyodrębnione poprzez silne zwężenie, ze śladem po osi koła. Wypał dobry. Barwa jasnobrazowa. Przełom ścianki dwubarwny z niewielką ilością domieszki gruboziarnistego piasku. Górna partia naczynia, powyżej załomu brzuśca, zdobiona delikatną linią falistą. Wymiary: średnica wylewu — 18,5 cm, maksymalna wydętość brzuśca — 21 cm, wysokość — 18 cm, średnica dna — 8,8 cm, grubość ścianek od 0,8 do 1,3 cm (por. ryc. 7h).

Drugą grupę stanowią fragmenty naczyń całkowicie obtaczanych o cechach technologicznych jak wyżej opisane. W tej grupie wyróżniono 8 ułamków krawędzi naczyń dwustożkowatych:

a. naczynie dwustożkowate (zrekonstruowane), o silnie wychylonym na zewnątrz i ostro zakończonym brzegu. Naczynie ma bogato zdobioną powierzchnię ornamentem spiralnej linii prawie na całej wysokości, za wyjątkiem partii przydennej i pasma na ostrym załomie brzuśca, gdzie umieszczono, oprócz głębokiego rowka, w dwóch rzędach skośnie (w lewo i prawo) ułożone krótkie odcinki stempelka i nacięć. Wypał dobry. Barwa brązowoszara. Przełom ścianki jednolity z zawartością gruboziarnistego piasku. Dno lekko wklęsłe, formowane na wypukłym kole z zastosowaniem podsypki w postaci gruboziarnistego piasku. Wewnątrz naczynia widoczne są ślady obtaczania w postaci ciągów i wyrwanych ze ścianki drobnych kamyczków domieszki, co wskazuje na zastosowanie dość szybkiego obtaczania. Wymiary: średnica wylewu — 24 cm, maksymalna wydętość brzuśca — 25 cm, wysokość — 25 cm, średnica dna — 10 cm, grubość ścianki od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 7d);

b. 1 fragment krawędzi małego naczynia dwustożkowatego o krótkiej, prawie pionowej, cylindrycznej szyjce. Brzeg ścięty skośnie do wnętrza. Załom brzuśca łagodny, zaakcentowany poprzez zwężenie i ornament delikatnych, regularnych, płytkich dołków. Całość naczynia pokryta linią spiralną. Wypał dobry. Barwa szarobrazowa. Przełom ścianki dwubarwny z niewielką ilością grubej domieszki piasku. Wymiary: średnica wylewu — 12 cm, grubość ścianki od 0,4 do 1,0 cm (por. ryc. 7g).

Kamienny rozcieracz wykonany z granitu. Kształt owalny o wymiarach 6 × 8 cm. Jedna z powierzchni wypracowana.

12 brył polepy ze śladami odcisków traw.

Kości zwierzęce.

Inwentarz warstwy IIc: brak materiału zabytkowego.

Warstwa IV

Obiekt nr 1 — wał obronny. Czarna, piaszczysta ziemia z dużymi soczewkami żółtego piasku, uchwycona na przestrzeni 3 pierwszych metrów wykopu, była przemieszana z dużą ilością słabo zachowanych węgli drzewnych. Układ warstwy poziomy, regularny, zgodny z powierzchnią jednolitego, żółtego piasku, który zakwalifikowano jako calec. Miąższość warstwy IV nie przekraczała 25 cm. W trakcie eksploracji w poszczególnych warstewkach mechanicznych zauważono liczne ślady spalonych i rozłożonych konstrukcji. Tworzyły one wyraźne ciągi, sugerujące skrzyniową konstrukcję wału, umocnioną dodatkowo słupami, których liczne ślady zauważono w dwóch rzędach związanych z zasięgiem poszczególnych elementów składowych obiektu nr 1. Uchwycone ślady po słupach miały zróżnicowane wymiary — od 5 do 20 cm średnicy. Zachowana wysokość słupów wynosiła od 10 do 60 cm. Fragmentarycznie uchwycone relikty wału zdają się wskazywać na zastosowanie dużych skrzyń, o boku do 2 m. Ich wnętrza, wypełnione ziemią i kamieniami, po rozsypaniu się utworzyły, podobnie jak w warstwie II, skupiska kamieni i ułamków ceramiki (por. ryc. 5, 6).

Inwentarz warstwy: 53 fragmenty ceramiki, w tym 8 ułamków całkowicie ręcznie lepionej, górą lekko obtaczanej, o cechach technologicznych jak wyżej opisane. Pozostałe fragmenty pochodzą głównie ze środkowych partii naczyń całkowicie obtaczanych:

a. 10 fragmentów dużego naczynia o kształcie zbliżonym do dwustożkowatego. Krawędź ścięta i wychylona na zewnątrz. Brzusiec mocno wydęty, ostro załamany, poniżej załomu łagodnie zwężający się ku partii przydennej. Wypał dobry. Barwa brązowa. Przełom ścianki dwukolorowy z liczną domieszką grubego tłucznia i piasku. Naczynie było bogato zdobione — szyjka i brzusiec linią spiralną, górna partia brzuśca zaś dodatkowo dwoma rzędami ornamentu stempelkowego w kształcie literki „V”. Wymiary: średnica wylewu — 38 cm, maksymalna wydętość brzuśca — 43 cm, grubość ścianki od 0,6 do 1,0 cm (por. ryc. 7k);

b. 22 fragmenty ceramiki z jednego małego naczynia beczułkowatego z lekko wychyloną na zewnątrz i zaokrągloną krawędzią. Naczynie jest wtórnie przepalone i ma domieszkę średniogrubego piasku. Powierzchnia pokryta linią spiralną, a na przejściu szyjki w brzusiec pasmem skośnych nacięć. Partia przydenna mocno zwężona. Wymiary: średnica wylewu — 12 cm, wysokość — 12 cm, maksymalna wydętość brzuśca — 12,5 cm, grubość ścianki — 0,7 cm (por. ryc. 7l).

Mała bryłka surowca bursztynu. Kości zwierzęce i węgle drzewne.

Warstwa III

Obiekt nr 5. Warstwa III — osadnicza w postaci ciemnobrązowej, piaseczystej ziemi, przemieszanej z licznymi soczewkami spalenizny i żółtego piasku, zalegała dość regularnie na przestrzeni od 3 do 10 m. Warstwa została przy profilu południowym wykopu od 6 m zakłócona średniowiecznym wkopem (obiekt nr 4). Miąższość warstwy średnio wynosiła 30 cm. Warstwa wyróżniała się przede wszystkim zawartością, gdyż kolorystycznie była bardzo zbliżona do zalegającej na niej warstwy II — rozsypiska wału. Na przestrzeni od 3 do 10 m, a ściślej do 7 m, bardzo licznie występowały bryły polepy z konstrukcji podłogowej i kości zwierzęce. Zasięg rozrzutu płaskich brył polepy wyznacza wielkość bliżej nie określonego, mocno zniszczonego, przypuszczalnie obiektu mieszkalnego, posadowionego u podnóża wału obronnego. Jego wnętrze, zawierające bezładnie rozrzucone bryły polepy i drobne węgle drzewne, miały w przybliżeniu 3,5 m szerokości, lub długości, gdyż uchwycono tylko jeden wymiar (por. ryc. 5, 6).

Inwentarz obiektu nr 4: średniowieczny wkop dostarczył 39 ułamków ceramiki, w tym 2 małe fragmenty ceramiki ręcznie lepionej, 37 ułamków naczyń całkowicie obtaczanych i 1 bardzo mały fragment brzegu kafał garczgowatego. W grupie ceramiki całkowicie obtaczanej wyróżniono 6 fragmentów krawędzi naczyń dwustożkowatych z cylindryczną szyjką i kształtu baniastego.

a. 1 fragment krawędzi naczynia dwustożkowatego o średnicy wylewu około 18 cm. Brzeg skośnie ścięty i wychylony na zewnątrz. Po jego wewnętrznej stronie delikatny rowek. Załom brzuśca łagodny, zaokrąglony, zaakcentowany rowkiem dookołnym i zdobioną skośnym stempelkiem płaską listwą. Wypał dobry. Przełom ścianki dwukolorowy, z gruboziarnistą domieszką. Grubość ścianki od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 7a).

b. 1 duży fragment naczynia dwustożkowatego o średnicy wylewu około 18,5 cm. Brzeg wychylony na zewnątrz, ścięty płasko, z płytkim rowkiem na pokrywę. Załom brzuśca ostro załamany, wysoko umieszczony i podkreślony żłobkiem dookołnym. Wypał dobry. Barwa szarobrązowa. Przełom ścianki dwukolorowy, z zawartością gruboziarnistej domieszki piasku. Grubość ścianki od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 7b).

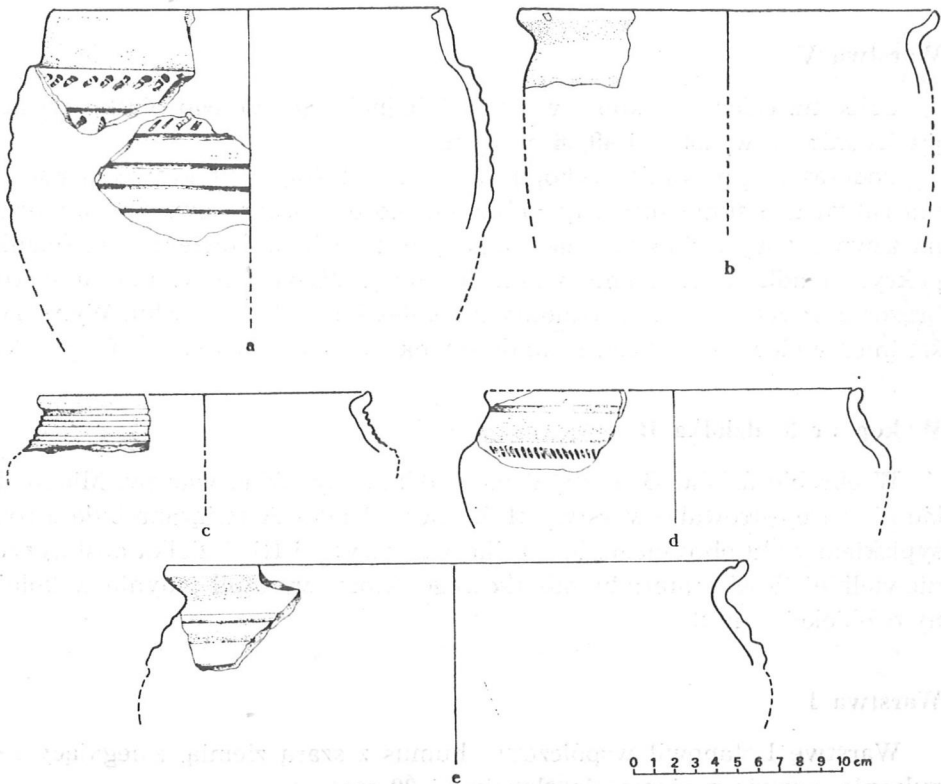
Inwentarz obiektu nr 5: 204 fragmenty ceramiki, w tym 4 ułamki naczyń ręcznie lepionych, góra lekko formująco obtaczanych. W grupie ceramiki całkowicie obtaczanej wyróżniono następujące formy naczyń: dwustożkowate, z cylindryczną szyjką, baniaste i beczułkowate.

a. 5 fragmentów pochodzących z naczynia kształtu beczułkowatego o krótkiej cylindrycznej szyjce. Brzeg lekko skośnie ścięty do wewnątrz. Powierzchnia bogato zdobiona pasmami skośnego ornamentu stempelkowego i głębokich rowków dookołnych. Wypał dobry. Barwa od czarnej do jasnobrązowej (plamy). Przełom ścianki dwubarwny, z dużą ilością grubej

domieszki piasku. Wymiary: średnica wylewu — około 19 cm, grubość ścianki od 0,5 do 1,1 cm (por. ryc. 8a).

b. 1 fragment naczynia beczułkowatego, o silnie na zewnątrz wychylonej i skośnie ściętej krawędzi. Po wewnętrznej stronie widoczny płytki rowek na pokrywę. Wypał dobry. Kolor szarobrazowy. Przełom ścianki jednolity, z gruboziarnistą domieszką piasku. Po wewnętrznej stronie widoczne liczne ślady silnego obtaczania w postaci porwanych bryłek domieszki. Wymiary: średnica wylewu około 20 cm, grubość ścianki od 0,5 do 0,7 cm. Zachowany fragment dolnej części naczynia wskazuje na formowanie lekko wklęsłego dna na kole z jednej bryły gliny (por. ryc. 8b).

c. 1 fragment krawędzi naczynia dwustożkowatego, silnie obtaczanego, o mocno na zewnątrz wychylonym i skośnie do wewnątrz ściętym brzegu. Szyjka naczynia, zwężająca się ku górze, pokryta jest gęstą linią spiralną. Wypał dobry. Barwa szarobrazowa. Przełom ścianki dwubarwny z domieszką gruboziarnistego piasku. Wymiary: średnica wylewu — około 16 cm, grubość ścianki od 0,6 do 0,9 cm (por. ryc. 8c).

Ryc. 8. Waćmieriek, gm. Tczew. Wykop nr 3, działka A. Zabytki z warstwy III (a, b, c, d), luźno znaleziony fragment naczynia (e).

Fig. 8. Waćmieriek, Tczew parish. Excavation No. 3, plot A. Artifacts from layer III — (a, b, c, d), loose finding of pottery fragment (e).

d. 1 fragment krawędzi naczynia dwustożkowatego o zgrubionym i lekko do wewnątrz ściętym brzegu. Szyjka mocno zwężająca się ku górze. Załom brzuśca umieszczony wysoko, zaakcentowany rowkiem dookolnym i ornamentem wykonanym prostokątnym stempelkiem. Wypał dobry. Barwa szarobrazowa. Przełom ścianki jednobarwny, z domieszką grubego piasku. Wymiary: średnica wylewu — około 18 cm, grubość ścianki od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 8d).

Pozostałe fragmenty pochodzą ze środkowych partii naczyń silnie formująco obtaczanych, o cechach technologicznych jak wyżej opisane. W zakresie zdobnictwa dominuje żłobek dookolny, skośne nacięcia oraz różnego rodzaju ornament stempelkowy.

Ponadto z obiektu pochodzi 95 płaskich płyt polepy o grubości około 2 cm. Powierzchnia użytkowa równa, wygładzona. Kolor ceglasty, niekiedy szarobrazowy. Domieszka organiczna w postaci traw i drobnych gałązek. Niekiedy w domieszce widoczne są drobne kamyki. Dolna strona płyt polepy zawiera znacznie więcej odcisków traw, nasion i gałązek. Kości zwierzęce. Dwa odlupki krzemienne ze śladami odbijania.

Warstwa V

Calec na całości wykopu, w postaci jednolitego, żółtego piasku wystąpił średnio na wysokości 49,26 m n.p.m.

Podczas zasypywania wykopu znaleziono 1 fragment krawędzi naczynia całkowicie silnie formująco obtaczanego o profilu esowatym, z mocno na zewnątrz wychylonym i zaokrąglonym brzegiem. Powierzchnia ścianki pokryta rzadkim ornamentem linii spiralnej. Wypał dobry. Barwa szarobrazowa. Przełom ścianki jednolity z domieszką grubego piasku. Wymiary: średnica wylewu — 28 cm, grubość ścianki od 0,6 do 0,8 cm (por. ryc. 8e).

Wykop nr 3, działka B

W obrębie działki B wystąpił nieco odmienny układ warstw. Mianowicie nie zarejestrowano warstwy II, która w działce A związana była z rozsypiskiem wału obronnego, lecz tylko warstwy: I i III. Działka dostarczyła niewielkiej ilości materiału zabytkowego, który wystąpił jedynie w kolejnym obiekcie, nr 6.

Warstwa I

Warstwę I stanowił współczesny humus z szarą ziemią, zalegający regularnie, prawie poziomo, do głębokości 30 cm.

Inwentarz warstwy: 4 drobne, mało charakterystyczne fragmenty ceramiki pochodzące z naczyń całkowicie silnie formująco obtaczanych, 2 bryłki polepy ze śladami odcisków traw i słomy.

Warstwa III

Obiekt nr 6. Warstwę III w postaci ciemnobrazowej ziemi, w niższych partiach przemieszanej z piaskiem i ze spalenizną, zarejestrowano na całej działce. Jej układ nieregularny. W części południowo-zachodniej miąższość warstwy wynosiła około 60 cm. W tej partii działki warstwa III wyraźnie związana była z fragmentarycznie odsłoniętym przypuszczalnie domostwem mieszkalnym (obiekt nr 6), które w kolejnych warstwach mechanicznych zarejestrowano w postaci skośnie ułożonego względem wykopu ciągu kamieni i spalenizny. Obiekt ułożony był na linii północny wschód — południowy zachód. W trzeciej warstwie mechanicznej odsłonięto niewielkie, nieregularne palenisko z przepalonymi kamieniami, wokół którego występowały ślady intensywnej spalenizny. Palenisko w kształcie czworoboku o wymiarach 120×60 cm było zbudowane z polnych kamieni, częściowo łupanych. Tylko w części północnej zachował się zwarty układ. Wyraźny związek z paleniskiem miały ślady po 10 słupach, które tworzyły nieregularny narożnik, otaczając w odległości od 0,5 do 0,8 opisany obiekt. Słupy miały wymiary: średnica od 6 do 12 cm, uchwycona głębokość od 6 do 14 cm.

Inwentarz warstwy: 12 fragmentów ceramiki pochodzących ze środkowych partii naczyń całkowicie silnie formująco obtaczanych, w tym 1 ułamek lekko wklęsłego dna formowanego na kole. Ceramikę tę charakteryzuje silne obtaczanie, a zwłaszcza gruba domieszka, co przy obrotach koła powodowało grube zarysy na ściankach; kości zwierzęce i 4 bryłki polepy.

Wykopy nr 4—8

Wykopy nr 4 do 8 zostały wytyczone na północnym przedpołu grodziska i miały na celu rozpoznanie śladów osadnictwa otwartego (por. ryc. 2). Nie przyniosły one jednak spodziewanych rezultatów, tylko w obrębie wykopu nr 4 odkryto ślady bliżej nie określonego funkcjonalnie i chronologicznie obiektu zbudowanego z drobnych kamieni, wśród których sporadycznie występowały pozostałości po niewielkich słupkach. W obrębie obiektu nr 7 nie znaleziono żadnych zabytków. Przypuszczalnie jest to relikw szalasu pasterskiego stojącego na pograniczu łąk i dawnych pól uprawnych, obecnie zalesionych.

W dalszych wykopach odsłonięto ślady orki, które jak się okazało w trakcie analizy przekroju ciągów i z wywiadu z okoliczną ludnością, były pozostałościami orki z przełomu XIX/XX w.

Analiza zabytków ruchomych

Wśród ruchomego materiału zabytkowego pozyskanego w trakcie badań zdecydowaną większość stanowią fragmenty ceramiki. Ogółem znale-

ziono 575 ułamków naczyń. Z tej liczby do I fazy osadnictwa wczesno-średniowiecznego należy zaliczyć 52 fragmenty, co stanowi zaledwie 9%. Przeważa zdecydowanie wczesnośredniowieczna ceramika całkowicie silnie formująco obtaczana. Tej grupy ceramiki znaleziono 516 fragmentów, co stanowi 89,8%. Ceramika średniowieczna reprezentowana jest zaledwie przez 2 małe ułamki naczyń (0,3%), a nowożytna przez 5, co stanowi 0,9%.

Ceramika ręcznie lepiona charakteryzuje się na ogół słabym wypałem, szarobrazową barwą, dwukolorowym przełomem ścianki i niewielką ilością gruboziarnistej domieszki piasku i tłuczni. Sądząc z cech technologicznych, jak również z zrekonstruowanych form, głównie dwustożkowatych, można stwierdzić, że nie odbiega od naczyń powszechnie występujących na Pomorzu w IX—X w.⁹ (por. ryc. 7c, h).

Drugą grupę stanowią fragmenty naczyń całkowicie silnie formująco obtaczanych. Aczkolwiek obserwujemy tu różnorodność form, to jednak zdecydowanie przeważają naczynia dwustożkowate o silnie profilowanych krawędziach (por. ryc. 7a, b, d, e, i, k; 8c, d). Ich charakterystyczną cechą technologiczną jest gruboziarnista domieszka piasku, niekiedy także niewielka ilość tłuczni, przy zastosowaniu całkowitego, silnie formującego obtaczania. Ten proces powodował częste wyrywanie domieszki ze ścianki, tworząc krótkie, głębokie rysy i dolki. Większość znalezionych fragmentów den formowana była na lekko wypukłym kole z zastosowaniem gruboziarnistej podsypki (por. ryc. 7d). Stosowanie takich rozwiązań technologicznych świadczy o opóźnieniu warsztatowym, a także o długiej tradycji przetrwania dwustożkowatego kształtu naczyń.

Formy baniaste reprezentowane są przez kilka fragmentów krawędzi (ryc. 7j; 8e) o analogicznych cechach technologicznych. Analizowane ułamki pochodzą z dużych naczyń o średnicy wylewu od 20 do 24 cm. Charakteryzuje je stosunkowo duża wydętość brzuśca i krótka, zaokrąglona, wychylona na zewnątrz krawędź.

Fragmenty naczyń beczułkowatych wystąpiły zaledwie w kilku egzemplarzach (por. ryc. 7l; 8b).

Ostatnią wyróżnioną grupę stanowią fragmenty naczyń o cylindrycznej szyjce (por. ryc. 7g; 8a). Reprezentują one dwa odmienne typy naczyń tej grupy. Pierwszy należy określić w przybliżeniu jako dwustożkowaty, podczas gdy drugi ma kształt beczułkowaty.

Wspólną cechą wszystkich wyróżnionych form jest ich specyficzna, wyżej opisana technologia, a także w części charakterystyczne zdobienie.

Zaprezentowany niewielki zbiór fragmentów ceramiki całkowicie obtaczanej z grodziska w Waćmierku dość trudno umieścić w całokształcie znanego materiału z terenu Pomorza Gdańskiego. Tylko niewielka ilość ułamków, głównie naczyń z cylindryczną szyjką, wykazuje pewne nawiązanie typologiczne do materiałów z wczesnośredniowiecznego Gdańska. Zna-

⁹ W. Łęga, *Kultura Pomorza...*; L. J. Łuka, *Ziemia gdańska...*, s. 67.

mienny jest znikomy procent ułamków naczyń o profilu esowatym, typowych dla większości stanowisk tego obszaru.

Na kontynuację wytwarzania naczyń dwustożkowatych w głąb najmłodszej fazy okresu wczesnośredniowiecznego zwrócił uwagę W. Łęga, akcentując ich szerokie, a jednocześnie rzadkie rozprzestrzenienie terytorialne w obrębie Pomorza, a także pewną koncentrację na obszarze Pomezanii i ziemi chełmińskiej¹⁰. Spostrzeżenie to potwierdzają nowsze badania. Ceramika z grodziska w Waćmierku pod wieloma względami (kształt, technologia, zdobienie) bardzo mocno nawiązuje do fragmentów naczyń występujących na niektórych stanowiskach na obszarze pogranicza pomorsko-pruskiego oraz chełmińsko-pruskiego. Podobne fragmenty ceramiki wystąpiły w: Gorzędzieju, gm. Subkowy¹¹ (ar 4, ćwiartka B, jama 19), Podzamczu, gm. Kwidzyn, st. 1 (wykop nr 3, obiekty 4 i 8), Węgrach, gm. Sztum, st. 1 (wykop nr 3, działka A, warstwa II)¹². Szczególnie pomocne są materiały z grodziska w Węgrach ze względu na możliwości ustalenia bliższej chronologii, z dotychczasowych bowiem ustaleń wynika, że kres najmłodszej fazy osadnictwa grodowego na tym stanowisku można datować na 2 połowę XII w., ściślej na lata 1170—1180. Warto także zwrócić uwagę na specyficzne zdobienie, które pokrywa większość materiału w 2/3 powierzchni naczyń. Wątkiem najczęściej powielanym jest żłobek dookołny lub spiralny, a także skośne nacięcia występujące w różnym układzie. W wielu przykładach powyższe wątki występują w kompozycji z ornamentem stempelkowym w kształcie jodelki oraz litery „V”, ułożonej strefowo najczęściej w górnej partii naczyń, na maksymalnej wydętości brzuśca. Te ostatnie motywy są rzadko spotykane na Pomorzu Gdańskim. Występują zaś, i to nawet licznie, na ceramice z terenu Pomezanii i pogranicza chełmińsko-pruskiego¹³.

Fragment brązowej sprzączki podkowiastej pochodzenia bałtyjskiego, znaleziony razem z wyżej opisaną ceramiką (wykop nr 3, warstwa II,

¹⁰ W. Łęga, *Kultura Pomorza...*, s. 232 i 254.

¹¹ E. Kuszevska, *Gorzędziej wczesnośredniowieczny w świetle wstępnych prac archeologicznych*, (w:) *Gdańsk wczesnośredniowieczny*, t. IV, Gdańsk 1961, s. 145—200, a zwłaszcza zawartość jam nr 7 i 9.

¹² Badania autora. Materiały w Muzeum Zamkowym w Malborku.

¹³ Materiały z terenu Pomorza pochodzą z badań autora. Natomiast odnośnie do ziemi chełmińskiej i pogranicza chełmińsko-pruskiego por. R. Bogowski, A. Kola, *Wczesnośredniowieczny gród w Melnie w świetle badań wykopaliskowych*, Toruń 1982; R. Bogowski, *Dotychczasowe wyniki prac archeologicznych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Słupskim Młynie, pow. Grudziądz (stanowisko 3) w latach 1971—1973*, „Informator Muzeum w Grudziądzu”, R. 15, 1974, nr 3—4 (101—102), s. 53—66; tenże, *Badania archeologiczne na grodzisku i cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Osieczku, pow. Wąbrzeźno w latach 1972—1973*, „Informator Muzeum w Grudziądzu”, R. 15, nr 1—2 (99—100), s. 6—12; tenże, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Wydrznie, gm. Łasin, woj. toruńskie w latach 1976—1977*, „Informator Muzeum w Grudziądzu”, R. 19, 1978, nr 1 (115), s. 4—9.

obiekt 1 — wał obronny) jest jedynym zabytkiem metalowym znalezionym na tym stanowisku. Z terenu Pomorza Gdańskiego sprzączki podkowiste znane są z Pruszcza¹⁴ i Gdańska¹⁵. Ta ostatnia pochodzi z 4 poziomu osadniczego, datowanego na lata 1230—1255. Także w dużej rozpiętości chronologicznej, od X do XIII w., występują one na rodzimych, bałtyjskich terenach. Najbliższe analogie do egzemplarza z Waćmierka zostały znalezione na terenie Litwy i Łotwy¹⁶.

Pozostały materiał ruchomy stanowiły: kości zwierzęce¹⁷, bryłki polepy oraz niewielka próbka spalonych nasion¹⁸. Materiał osteologiczny charakteryzuje zły stan zachowania, co wpłynęło na wysoki procent (około 45%) kości gatunkowo nie oznaczonych. Zaobserwowano zdecydowaną przewagę w obydwu fazach osadniczych kości zwierząt udomowionych nad zwierzyną łowną. Skład gatunkowy kości zwierząt domowych z osady i grodziska w Waćmierku odpowiada ówczesnym tendencjom w hodowli¹⁹ i przedstawia się następująco:

I faza, osada otwarta z IX—X w.:

świnia — 39,7% ogółu oznaczonych z tej fazy kości

krowa — 36,2%

owca/koza — 15,5%

koń — 6,9%

zając — 1,7%

II faza, gród datowany na 2 połowę XII w.:

świnia — 75,0%

owca/koza — 9,4%

krowa — 12,5%

zając — 3,1%

Podobne wyniki analiz uzyskano ze stanowisk z terenu Pomorza Gdańskiego i pogranicza pomorsko-pruskiego²⁰.

¹⁴ W. Łęga, *Kultura Pomorza...*, s. 205—206; L. J. Łuka, *Ziemia gdańska...*, s. 61.

¹⁵ K. Jażdżewski, J. Kamińska, R. Gupieniec, *Le Gdańsk des Xe—XIIIe Siecles*, (w:) *Archaeologia Urbium*, pod red. W. Hensla, Warszawa 1966, tabl. 16.

¹⁶ R. Volkaite-Kulikauskiene, *Lietuviai IX—XII amžias*, Vilnius 1970, tabl. 22:5; *Latvijas PSR Archeologija*, Riga 1974, tabl. 57:19, 63:12, 15; W. Łęga, *Kultura Pomorza...*, s. 205—206, znane mu zapinki z Pruszcza i Bogucina wywodzi z Sambii. Bardzo zbliżona zapinka do egzemplarza z Waćmierka pochodzi z terenu Sudowii, por. *Historia Pomorza*, t. I, s. 250, ryc. 121c.

¹⁷ Materiał kostny grzeźnościowo określił dr Norbert Benecke z Instytutu Historii Starożytnej i Wczesnośredniowiecznej Akademii Nauk w Berlinie (NRD).
¹⁸ Ze względu na wyjątkowe bogactwo odcisków roślinnych na płatach polepy, materiał paleobotaniczny wymaga oddzielnej publikacji.

¹⁹ H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. III, Warszawa 1967, s. 315—342; M. Sobociński, *Zwierzęce szczątki kostne z osady z przełomu epoki brązu i żelaza oraz osady otwartej i grodzisk wczesnośredniowiecznych Pomorza Wschodniego*, „*Pomorania Antiqua*”, t. 10, 1979, s. 251—293.

²⁰ A. Zbierski, *Gdańsk w okresie panowania królów polskich i książąt po-*

Analiza reliktyw konstrukcji obronnych i obiektów mieszkalnych

Odsłonięte fragmentarycznie w wykopach nr 2 (zewnątrzne lico) i nr 3 (wewnętrzny skłon) relikty konstrukcji wału obronnego zdają się wskazywać, że miał on tylko jedną fazę budowy i użytkowania. Zewnętrzne lico umocnione było słupami. Słupom od wnętrza towarzyszyły duże kamienie, stanowiące właściwy fundament, na którym zbudowano wyższe partie drewniano-ziemnego wału. Na jego przedpolu, w odległości około 4 m, zarejestrowano ślady wodnych namulów i rozłożone korzenie jednometrowego pasa korzeni wikliny (?), które zapewne wyznaczały najwyższy poziom wody w jeziorze. Z wyżej podanych ustaleń geodezyjnych wynika, że lustro wody w okresie funkcjonowania grodu ze względu na podmokanie mogło tylko nieznacznie przekraczać wartość 48,80 m n.p.m., gdyż całość na majdanie wznosi się średnio na wysokość 49,26 m n.p.m. Ponadto zagrożona byłaby egzystencja dwóch osad położonych na wyspach w obrębie dawnego jeziora (por. ryc. 1).

Konstrukcję wału od strony majdanu rozpoznano jedynie na przestrzeni 3—4 m. Jednakże dwustronne uchwycenie podstawy umocnienia obronnego pozwoliło na względnie dokładne ustalenie szerokości, która wynosiła około 18 m. Analiza odsłoniętych reliktyw w poszczególnych warstwach (II, IIa, IIb, IIc, IV, V) wskazuje, że w trakcie budowy dolnej partii wału, od wewnątrz, zastosowano technikę skrzyniową²¹. Wskazuje na to układ poziomych ciągów spalonych bierwion, a przede wszystkim odkryte skupiska kamieni i ceramiki, które wraz z ziemią stanowiły ich wypełnienie. Zachowane na wysokość około 1 m rumowisko skrzyniowej konstrukcji wału miało układ poziomy. Natomiast, jak wynika z pomiarów geodezyjnych (por. ryc. 2), bezpośrednio na wschód od początku wykopu nr 3 powierzchnia wału dość ostro się wznosi. Taka konfiguracja po-

morskich (od IX—XIII w.), (w:) *Historia Gdańska*, t. I, s. 185—190; M. Kubasiewicz, *Szczątki zwierzęce z wczesnośredniowiecznego grodziska w Otominie, pow. Pruszcz Gdański*, „Pomerania Antiqua”, t. 1, 1965, s. 309—315; tenże, *Szczątki zwierzęce ze stanowiska Gdańsk Św. Wojciech*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 14, 1964, s. 151—160; tenże, *Szczątki zwierzęce ze stanowiska 1 w Gorzędzieju*, „Materiały Zachodnio-Pomorskie”, t. 10, 1964, s. 325—342, oraz analizy nie publikowane z: Pruszcza Gdańskiego, Lubiszewa, Ciepłego, opracowane przez M. Sobocińskiego, znajdujące się w archiwum naukowym Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Dla terenów pogranicza pomorsko-pruskiego reprezentatywne są materiały z grodziska w Węgrach, gm. Sztum — por. M. Sobociński, *Szczątki zwierzęce z osady i grodziska wczesnośredniowiecznego w miejscowości Węgry*, „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu”, t. 103, „Archeozoologia”, nr 4, 1978, s. 61—72.

²¹ Nie można wykluczyć także zastosowania techniki łączonej: rusztowej i skrzyniowej, tak jak to zaobserwowano w konstrukcji wału grodu gdańskiego i w Węgrach, gdzie zewnętrzną i środkową partię umocnienia obronnego zbudowano stosując przekładkę, a od strony majdanu konstrukcję izbicową.

wierzchni, a przede wszystkim poziomy układ warstw na przestrzeni 3—4 m odkrytego obiektu, zdaje się wskazywać na istnienie szerokiej „ławy” rozciągającej się u podnóża właściwego poziomu obronnego, lub jest to relikt nie dokończonej budowy konstrukcji skrzyniowej wewnętrznej partii wału. Duża ilość bryłek polepy w warstwie IIa świadczy, że powierzchnia wału była oblepiona gliną.

W bezpośrednim sąsiedztwie obiektu nr 1 zlokalizowano w obrębie wykopu nr 3, działka A, rumowisko zniszczonej, przypuszczalnie mieszkalnej budowli — obiekt nr 5. Jej zasięg wyznacza (uchwycono tylko jeden wymiar — 3,5 m) występowanie płaskich brył polepy pochodzących z konstrukcji podłogi-klepiska, ułożonego przypuszczalnie bezpośrednio na murawie lub na podkładzie traw.

Kolejny obiekt (nr 6) odkryto w wykopie nr 3, działka B. Lokalizacja obiektu, przypuszczalnie także mieszkalnego (palenisko wyraźnie związane ze śladami po 10 słupach układających się w narożnik), w tym miejscu, może świadczyć o nieregularnej zabudowie wnętrza grodu, gdyż jest to prawie centrum majdanu (por. ryc. 2). Wynikało to zapewne z bardzo małego obszaru majdanu, liczącego zaledwie 3150 m², podczas gdy umocnienia obronne zajmują powierzchnię prawie 1,5 ha. Jest to stosunek 1:5 na korzyść wału obronnego, co mocno podkreśla militarny, strażniczy charakter grodu.

Gród w Waćmierku na tle stosunków pomorsko-pruskich w 2 połowie XII w.

Niewielka ilość materiału archeologicznego, a przede wszystkim brak wyznaczników chronologii absolutnej, stawia problem datowania jako kwestię otwartą, bardzo trudną do definitywnego rozstrzygnięcia. Analiza stratygraficzna i typologiczna ceramiki pozwoliła na wydzielenie dwóch faz osadniczych. Pierwszą, reprezentowaną przez jednolity zespół ceramiki ręcznie lepionej, górną lekko formującą obtaczanej, można na podstawie licznych analogii z terenu Pomorza umieścić w IX—X w. W tych szerokich ramach chronologicznych, przypuszczalnie bardzo krótko, istniała na niskim, płaskim półwyspie jeziora osada otwarta. Drugą fazę osadniczą²² należy łączyć z osadnictwem grodowym. Wykazane wyżej analogie w zakresie materiału ceramicznego dają możliwość podjęcia próby datowania obiektu.

Opierając się na analizie porównawczej szerokiego zestawu form ceramicznych i innych zabytków (w tym datujących) z grodu w Węgrach, gm. Sztum, z wczesnośredniowiecznymi materiałami gdańskimi, ustalono ramy

²² Zawartość skrzyni wału zdaje się wskazywać na istnienie w tym miejscu, tuż przed założeniem grodu, także osady otwartej, lecz funkcjonującej bardzo krótko.

czasowe tego ośrodka²³. Ceramika z Waćmierka nawiązuje do fragmentów naczyń pochodzących z terenu obszernego podgrodzia w Węgrach. Kolejne analogie pochodzą z III fazy (wykop nr 3, kamiennieo-gliniana wieża i chata — obiekty nr 4 i 8) funkcjonowania grodu w Podzamczu, gm. Kwidzyn, która zostaje przerwana pożarem około 1233 r., kiedy to Krzyżacy opanowują ten rejon. Kres szeregu grodów z terenu pogranicza chełmińsko pruskiego przypada na przełom XII/XIII w. Autorzy badań fakt ten wiążą z ekspansją pruską na ziemię chełmińską²⁴. W świetle powyższych danych chronologię II fazy osadniczej w Waćmierku można ustalić na ostatnie ćwierćwiecze XII w. lub na początek XIII stulecia.

W dotychczasowej literaturze gród w Waćmierku wiązano z problematyką kultową z uwagi na nazwę pobliskiej wsi Swarożyn²⁵. W świetle wyników badań sondażowych, gród ten należy umieścić przede wszystkim w sferze stosunków polityczno-militarnych pomorsko-pruskich 2 połowy XII w.

Pomorze Gdańskie u schyłku XII stulecia nie stanowiło jednolitego terytorium administracyjno-politycznego. Było bowiem podzielone na dwa feudalne księstwa: gdańskie i lubiszewsko-świeckie. Gród w Waćmierku był położony w północno-wschodniej części księstwa Grzymisława, w obrębie kasztelanii w Lubiszewie²⁶. Nadwiślańska partia (obszar od ujścia Wierzycy po Starogard, dalej na północ do Godziszewa i na wschód doliną Motławy do Żuław) kasztelanii lubiszewskiej to obszar najgęściej zasiedlony i najlepiej broniony w całym księstwie. W ciągu XI—XII aż do

²³ Gród w Węgrach, gm. Sztum, był badany w latach 1962—1967 przez B. Wiącek i autora w ramach współpracy między Muzeum Archeologicznym w Gdańsku i Muzeum Zamkowym w Malborku. Ogółem wytyczono 7 wykopów, w obrębie których zbadano szereg obiektów, przede wszystkim konstrukcje wału obronnego i domostw mieszkalno-produkcyjnych. Zbadano wówczas jednak (jak się okazało na jesieni 1984 r.) tylko I człon grodu, tj. siedzibę „naczelnika grodu”, oraz częściowo podgrodzie, które określono jako osadę otwartą — przygrodową. Przeprowadzone ostatnio przez autora obserwacje przyniosły nadszpodziewane wyniki w postaci odkrytych umocnień obszernego (około 4 ha) podgrodzia, dróg dojazdowych i przypuszczalnie przystani na starorzeczu Nogatu. W świetle dotychczasowego stanu wiedzy można stwierdzić, że wydobyty z I członu grodu materiał archeologiczny jest kulturowo jednorodny, niemal identyczny ze znanym z wczesnośredniowiecznego Gdańska z poziomów 7—14, datowanych na lata 1020—1180. Natomiast materiał, głównie ceramiczny, pozyskany z podgrodzia (wykopy 1—3) wykazuje pewne zróżnicowanie. Występują tu zarówno formy naczyń, do których analogie znajdujemy w Gdańsku oraz na innych terenach, a zwłaszcza na obszarach wyznaczonych przez W. Łęgę grup kulturowych: pomezkańskiej i chełmińskiej, por. *Kultura Pomorza...*, s. 208—217.

²⁴ Por. przypis. 13.

²⁵ L. J. Łuka, *Wierzenia...*, s. 76—77.

²⁶ Odnośnie do istnienia już w XII w. kasztelanii w Lubiszewie por. J. Spors, *Podziały administracyjne Pomorza Gdańskiego i Sławiensko-Słupskiego od XII do początku XIV w.*, Słupsk 1983, s. 181—191.

początków XIII w. funkcjonuje na tym, stosunkowo niewielkim, terenie 12 grodów, z czego 7 ma dalszą kontynuację w głąb XIII stulecia²⁷. Jest więc to obszar militarnie ważny i silny. Tak duża koncentracja obiektów obronnych, rozlokowanych głównie wzdłuż Wisły i w niewielkiej odległości od jej koryta, musi mieć przyczynę i uzasadnienie. W dyslokacji osad i grodów wyraźnie czytelne jest dążenie w kierunku Wisły, co jest zrozumiałe z uwagi na wzrastające możliwości kontaktów handlowych, jak również zainteresowaniem władców Pomorza ziemiami położonymi na wschód od dolnej Wisły. Grody w Waćmierku i Śliwinach, położone w bezpośrednim sąsiedztwie Lubiszewa, zapewne spełniały szczególną rolę obronną względem ośrodka kasztelańskiego, a także strzegły szlaku drożnego w kierunku Gorzędziewa i dalej przez Żuławy i teren późniejszej, XIII-wiecznej, północnej Pomezanii w głąb Prus²⁸.

W literaturze od dość dawna ugruntował się pogląd o przynależności do Pomorza we wczesnym średniowieczu obszaru międzyrzecza Wisły i Dzierżgoni²⁹. Powyższą tezę potwierdzają ostatnio badania archeologiczne³⁰ oraz historyczne i językoznawcze³¹, wskazując na mieszaný charakter etniczny słowiańsko-pruski tego obszaru.

²⁷ W. Łęga, *Kultura Pomorza...*, mapa nr III; J. Kamińska, *We wczesnym średniowieczu*, (w:) *Z przeszłości Pomorza Wschodniego*, pod red. K. Jazdzewskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962, s. 66; E. Choińska, *Stan i potrzeby badań...*, s. 155.

²⁸ K. Ślaski, *Pomorskie szlaki handlowe w XII—XIII wieku*, „Przegląd Zachodni”, R. 4, 1948, z. 3, s. 287—288; J. Powierski, *Na marginesie najnowszych badań nad problemem misji cysterskiej w Prusach i kwestia Santyry*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1968, nr 2 (100), s. 248—249.

²⁹ F. Duda, *Rozwój terytorialny Pomorza Polskiego (wiek XI—XIII)*, Kraków 1909; J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*, Toruń 1968; M. Haftka, *Uwagi w sprawie wczesnośredniowiecznego osadnictwa północnej Pomezanii i kwestia lokalizacji Santyry*, „Pomorania Antiqua”, t. 4, 1971, s. 455—477; J. Powierski, *Podziały terytorialne Pomorza Gdańskiego i ziem na prawym brzegu dolnej Wisły w średniowieczu*, (w:) *Konferencja Pomorska (1978)*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1979, s. 87—110.

³⁰ M. Haftka, *Uwagi w sprawie...*; J. Okulicz, M. Jagodziński, *Dotychczasowe wyniki zdjęcia archeologicznego w województwie elbląskim oraz dalsze perspektywy jego realizacji*, (w:) *Perspektywy badawcze i stan badań nad pradziejami ziem położonych na wschód od dolnej Wisły (woj. elbląskie)*, w druku; M. Haftka, *Mikroregion osadniczy Węgry — Gościszewo — Malbork w świetle kilkunastoletnich obserwacji terenowych*, tamże: M. Haftka, *Sprawozdanie z badań sondażowych i powierzchniowych przeprowadzonych w obrębie tzw. Dębiej Góry w Węgrach, gm. Sztum, w 1984 r.*, maszynopis w posiadaniu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Elblągu.

³¹ J. Powierski, *Kształtowanie się granicy pomorsko-pruskiej w okresie od XII do początku XIV wieku*, „Zapiski Historyczne”, t. 30, 1966, cz. 1, z. 2, s. 7—33, cz. 2, z. 3, s. 7—27; H. Górnowicz, *Nazewnictwo żuławskie*, (w:) *Żuławy Wiślane*, pod red. B. Augustowskiego, Gdańsk 1976, s. 44—70; tenże, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk 1980.

Od początku XI w. na terenie północnej Pomezanii obserwujemy wzmożony ruch osadniczy, wywołany niewątpliwie impulsem kolonizacyjnym z Pomorza Gdańskiego. Osadnictwo XI—XII-wieczne koncentruje się zasadniczo w dwóch rejonach: na wschodnim brzegu Nogatu (od Gościszewa po Malbork) i po obu stronach bagnistej doliny rzeki Dzierzgoń. Na pozostałym obszarze sieć osadnicza jest rozproszona i poza niewielkimi skupiskami wokół Nowego Stawu na Żuławach, Sztumu i Waplewa, nie tworzy większych zespołów³². Wyznaczony na podstawie kilkunastoletnich obserwacji terenowych mikroregion osadniczy: Węgry — Gościszewo — Malbork (około 30 km²) liczy w XI—XII w. 33 stanowiska zgrupowane w trzech wyraźnie wydzielonych zespołach. Punktem centralnym był zapewne dwuczłonowy gród w Węgrach. Odkryte ostatnio nowe ślady umocnień obronnych obszernego podgrodzia w połączeniu ze śladami dawnych dróg, strażnic i ewentualnej przystani na Nogacie są poważną podstawą do przewartościowania dotychczasowego poglądu na funkcję tego grodu. Dotychczas uważano gród w Węgrach, noszący pierwotnie nazwę „Bronki”, za słowiańską, ściślej pomorską, strażnicę strzegącą szlaku wodnego i drożnego do Prus³³. Analiza całokształtu danych pozwala dopatrywać się w tym grodzie centralnego ośrodka (kasztelanii?) dla osadnictwa pomorskiego na terenie międzyrzecza Wisły i Dzierzgoni. Drugie skupisko rozłożone wzdłuż dolnego biegu rzeki Dzierzgoń liczy w XI—XII w. 12 stanowisk, w tym 3 grody, dwa na wschodnim, a jeden na zachodnim brzegu, oraz pomost o długości 1230 m przerzucony przez podmokłe łąki doliny rzeki Dzierzgoń³⁴.

Przeprowadzona przez autora analiza porównawcza ceramiki z tych stanowisk daje pewne podstawy do wnioskowania. Mianowicie na szeregu osad po obu stronach rzeki wyróżniono fragmenty naczyń, które wykazują związek z pomorskim kręgiem kulturowym. Dotyczy to w szczególności dwóch osad w Bągarcie (w tym jedna położona przy zachodnim wejściu na pomost), jak również niektórych stanowisk, np. nr 5 i nr 17 w Świętym Gaju, położonych już na wschodnim brzegu Dzierzgoni. Zda się to w pełni potwierdzać graniczny charakter tej rzeki³⁵.

Wyróżnione skupiska osadnicze, łącznie z grodem w Węgrach, upadają w 2 połowie XII w.³⁶ Nieznacznie później nastąpił kres szeregu gro-

³² Stanowiska te są, jak się zdaje, nieco młodsze i być może pochodzą z przełomu XII/XIII w. lub z pierwszej połowy XIII stulecia.

³³ M. Haftka, *Uwagi w sprawie...*, s. 466—470.

³⁴ W tym rejonie, w ramach AZP, ostatnio badania powierzchniowe prowadził prof. dr J. Okulicz, któremu serdecznie dziękuję za udostępnienie materiałów i wyników obserwacji.

³⁵ F. Duda, *Rozwój terytorialny...*, s. 82.

³⁶ Na 20 znanych stanowisk wczesnośredniowiecznych w rejonie Dzierzgonia 6 osad upadło najpóźniej w XII w., 6 osad to nowe punkty osadnicze, datowane na okres od XIII do XIV w., a na 8 osadach trwa kontynuacja okupacji terenu od

dzisk na pograniczu chełmińsko-pruskim. Ma to związek przypuszczalnie z ekspansją plemion pruskich, które około 1200 r., a może już nieco wcześniej, dotarły do Wisły³⁷, wypierając na zachód przynajmniej częściowo ludność pomorską, co zdaje się sugerować obecność „ceramiki pomeziańskiej” na grodzisku w Waćmierku. W tym czasie na Pomorzu Gdańskim istniały możliwości kolonizacyjne, gdyż w okolicach Starogardu było kilka pustych wsi książęcych³⁸.

Na zachodnim brzegu dolnej Wisły we wczesnym średniowieczu i później spotykamy się z elementami kultury pruskiej, a także z fizyczną obecnością ludności pochodzenia bałtyjskiego. Nieliczne archeologiczne znaleziska ułożone są wzdłuż Wisły i charakteryzują się dużą rozciągłością chronologiczną, począwszy od odkryć w Pruszczu i Skowarczu datowanych na okres wędrówek ludów³⁹ po XIII-wieczną zapinkę podkowiastą znalezioną w Gdańsku⁴⁰. Są one raczej wynikiem niezbyt ożywionej, z uwagi na zbliżony poziom kultury, wymiany handlowej sąsiadujących grup etnicznych⁴¹. Nieznacznie później (w XIII w.) mamy poświadczoną w źródłach pisanych fizyczną obecność przypuszczalnie niewielkiej grupy ludności pruskiej na Pomorzu Gdańskim. Przykładem migracji Prusów jest Wajsyl — wojewoda tczewski i gdański, który osiadł wraz z rodziną na Pomorzu, dochodząc do wysokich dostojenstw i znacznej majątności⁴². Na lata 1282—1308 należy przypuszczalnie datować początek krzyżackiej akcji kolonizacyjnej. W tym czasie na teren komturii gniewskiej sprowadzono „equites Pruteni” i osadzono na działach w kilku wsiach. Akcja ta trwała także później, gdyż z XIV i XV w. pochodzą dalsze wzmianki o Prusach na Pomorzu Gdańskim⁴³.

XI—XII po XIX stulecie. Zdecydowanie odmiennie przedstawia się sytuacja w obrębie mikroregionu Węgry — Gościszewo — Malbork, gdzie na 33 stanowiska aż 28 upada w XII w.

³⁷ J. Powierski, *Kształtowanie się granicy...*, s. 27—33; tenże, *Stosunki polsko-pruskie...*, s. 72.

³⁸ G. Labuda, *Kształtowanie się ustroju wczesnofeudalnego (1120—1230)*, (w:) *Historia Pomorza*, t. I, Poznań 1972, s. 373.

³⁹ K. Godłowski, *Okres wędrówek ludów na Pomorzu*, „*Pomorania Antiqua*”, t. 10, 1981, s. 65—129, tam starsza literatura. Nieliczne zabytki pochodzenia bałtyjskiego wystąpiły na Pomorzu w następujących miejscowościach: Opalenie, Unieradze, Skowarcz, Pruszcz Gdański, Gdańsk, Bąkowo — por. W. Łęga, *Kultura Pomorza...*, s. 205—206.

⁴⁰ Por. przypis 15.

⁴¹ K. Ślaski, *Udział Pomorza Nadwiślańskiego w wymianie dalekosiężnej od VI do XI wieku*, „*Pomorania Antiqua*”, t. 4, 1971, s. 102—120; M. Haftka, *Elbląg we wczesnym średniowieczu i problem lokalizacji Truso*, „*Pomorania Antiqua*”, t. 6, 1975, s. 236—239.

⁴² W. Łęga, *Spółczesność i państwo gdańsko-pomorskie w XII i XIII w.*, Poznań 1956, s. 32—66.

⁴³ K. Bruski, *Ziemię nad dolną Wierzycą w XIII — pocz. XV w. Studium z dziejów osadnictwa, stosunków społeczno-gospodarczych i politycznych*, Gdańsk

Trudnym do rozwiązania (w sensie chronologicznym) problemem są liczne nazwy pochodzenia bałtyjskiego na terenach na zachód od dolnej Wisły⁴⁴. Panują w tej sprawie odmienne zdania pomiędzy historykami a językoznawcami. G. Labuda gros tych nazw wiąże z okresem wędrówek ludów, H. Górniewicz zaś z 2 połową XIII w., z okresem wymuszonej na Prusach przez Krzyżaków migracji. Szczególnie istotne są w tym momencie wyniki badań H. Górniewicza, który na podstawie analizy językoznawczej wykazał liczne cechy dialektu pomezjańskiego w nazewnictwie pomorskim. Problem tylko w tym — na jaki okres je datować?

Wyniki badań archeologicznych w Waćmierku zdają się potwierdzać analizę językoznawczą, wskazując jednocześnie na fakt, że strefa kontaktowa (zarówno podczas pokojowej współegzystencji, jak i w okresie walk) uległa w 2 połowie XII w. znacznemu przesunięciu na zachodni brzeg Wisły, co nastąpiło w konsekwencji ekspansji osadniczej, a zwłaszcza militarnej Prusów. Ten moment jest jednym z etapów długotrwałego, wielowiekowego procesu wzajemnego przenikania elementów kulturowych sąsiadujących ze sobą grup etnicznych — słowiańskiej i pruskiej.

MIECZYŚLAW HAFTKA

EMPLACEMENT RUINS AT WAĆMIERK, TCZEW PARISH

Summary

The ruins of an Early Mediaeval stronghold at Waćmierk in the parish of Tczew, is situated on a small, flat peninsula of a lake which was dried out in the XIX century. Two settlement phases were found during exploratory investigations in 1980: and open settlement (IX—X century) and a town from the second half of the XII century. A protective rampart with a chest construction, was distinguished on the inside of the town. The building inside the town was fairly compact and probably occupied the whole of the centre.

The artifacts, mainly fragments of pottery from the I settlement phase, are related to pots commonly found in Pomorze at that time. Fragments of II phase

---

1982, maszynopis pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem doc. dr. J. Powierkiego.

⁴⁴ H. Górniewicz, *Nazwy geograficzne pruskie i polskie od pruskich podstaw słowotwórczych na zachód od dolnej Wisły*, „Sprawozdania GTN”, nr 4, 1978, s. 55—56; G. Labuda, *Ze stosunków językowych kaszubsko-pruskich*, (w:) *Słowianie w dziejach Europy*, pod red. J. Ochmańskiego, Poznań 1974, s. 75—83; tenże, *Zagadnienie osadnictwa ludności bałtyjskiej na lewym brzegu dolnej Wisły we wczesnym średniowieczu*, (w:) *Konferencja Pomorska (1978)*, s. 13—34.

pots are somewhat analogical to pottery found on the Pomorze-Prussian and Chełmno-Prussian frontier terrains. The only metal artifact is a semicircular bronze clasp, of Balt origin.

In the light of a comparative analysis of the artifacts, the author submits his theory as to the settling of the town in the second half of the XII century, by inhabitants of Pomorze, who withdrew from Pomezania on the left bank of the Vistula, under pressure from the Prussians.